

રાજનના ભાગલા.

યાને

સગુણી શારદા.

લખનાર નથા પ્રગટ કરનાર

પદ્માભાઈ નવલરામ.

અપોગિયા ગદલા મુગ્ધ.

મુદ્રિત ચૌડાના પુત્ર ઉપર આવેલા પ્રશંકર પ્રિન્ટીંગ

પ્રેમમાં નારાયણરાય લક્ષ્મણચૌધરી નીકમે છાપ્યું.

સને ૧૯૧૭.

નવમ ૧૯૦૩.

કિંમત એક આના.

૫૫૬૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાત સંગ્રહ

૬૬૯૨

૬-૧૩/૬૬૯૨

પ્રસીદ્ધ કરનાર.

ડાહ્યાલાલ નવલરામ.

પ્રસીદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—ખપાટીઆ ચકલા સુરત.

સુરત ચંદ્રદાસ પુલપર ટાંકીની પાસે આવેલા “શંકર” પ્રીન્ટીંગ

પ્રેસમાં નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકળે છાપ્યું.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૬૮૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મરજીનાના લાગુભાગ

વિષય ૬ - ૩

— મહાગ્નના ભાગલા યાને સગુણી શારદા. —

પ્રકરણ પહેલું.

ચોકે કે આહ.

કેમ શારદાભાભી શું ચાલે છે? પધારો?

શ્રીમદ્ભાગવતનું વાંચન ચાલે છે.

મંજુલા—ઓહો! તારે તો તમે ભાગવત વાંચી ભગવતા બનવાના કેમ ભાભી?

શારદા—ભગવતી થવું સહેલું નથી, પણ સંભાર્ગે ગ્રહણ કરવામાં જ
મને તો આનંદ લાગે છે.

મંજુલા—સંભાર્ગનો સમુહ શું ભાગવતમાંજ સમાયો છે કે?

શારદા—બ્રહેન! અનેક સત્પુરુષ-સ્ત્રીના જીવનમાં સત્યને માર્ગે ચાલતાં
તેઓને શી શી મુશ્કેલી મડી અને શાંતિપૂર્વક તેના નિવારણના
તેઓએ શા શા ઉપાયો યોજ્યા વગરેનો સદ્બોધ ભાગ-
વતમાં હામ હામ નજર આવે છે.

મંજુલા—ભાભી! થોડાંનાં થોડાં ગોટવાનો કાળ ગયો છે. નજરે
ઉઘાડો! દુનીયા આગળ વધે છે. સ્ત્રીઓને ઉત્તમ માર્ગ પર
લઈ જવા, અનેક વિદ્વાનો જીવતોડ-યત્ન કરી રહ્યા છે.
શરમાળ સ્ત્રીઓ સર્વથા નિંદાંય છે. સ્ત્રી સમાજની સ્થાપના
શરૂ થઈ ચૂકી છે. અને મહત્વના વિષયમાં સ્ત્રી-પુરુષનું
સંતા અંતર નષ્ટ થયું છે. સ્ત્રીઓને જોઈતી છૂટે અપવામાં
શરૂ થઈ આવે છે. મનુષ્યો સ્ત્રીઓની કમતિના સર્વ પ્રયત્નો કરી

તરફ શરૂ થયા છે; ત્યારે બાળી ! તમારા જેવા ભગવતી
ભાગવત વાંચી, કૃતાર્થ થાય એ શું કહેવાય !

આ લાંબુ છટાદાર ભાષણ સાંભળી શારદા પ્રથમ જવાબ આપવા
અચકાઈ. શારદા એ શ્રીમંત વણિક કુળમાં જન્મેલી સંસ્કારી બાળા હતી.
તેના પિતા સુખલાલ એક ચુસ્ત વૈજ્ઞાનિક હતા અને પિતાના સંસ્કાર
પુત્રીમાં ઉતરેલા હતા. પ્રાતઃકાળમાં દાનજી તે મળત્યાગથી પરવારીને
સ્નાન કરી તે પૂજાપરાયણ થતી, અને એકચિતે ભગવદ્-આરાધન કરી
ગૃહકાર્યમાં વળગતી. સાસરે આવ્યા પછી તેના આવા સત્કાર્યની પ્રથમ
અવગણના થઈ; પણ તે સહન કરતાં—ટેકને દૃઢ ચિત્તે વગગી રહેતાં
તે પોતાના વર્તનમાં વિજય પામી. શારદા એ શારદાસ્વરૂપજ હતી
શ્રીમંત પુત્રી, તે શ્રીમંત પત્નિ છતાં તેની સાદાઈ અતુલ હતી. એક
સ્નેહ વૃક્ષ, કંઠમાં મોનાના ડાણાં સાથે જડેલી તુળસીમાળા, કુળ પ્રમાણે
હાથમાં એકેથી મોનાની બંગડી તે પગમાં આંદીનાં સાંકળાં એ તેનું
બહારનું આભુષણ હતું. ઉપરના આભુષણપર તેને પ્રેમ પણ નહોતો.
આંતરિક લાગણી, શુદ્ધ-હૃદય, સત્ય-પ્રેમ અને સ્વધર્મ ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા
એ એના પ્રશંસાપાત્ર. સદ્ગુણો હતા. જો કે તે મિત્રભાષિણી હતી
પણ પર-નિંદા તે જાતિ-ધર્મના વિરોધ સમયે સત્ય બતાવવા ચુકતી
નહતી. યૌવનકાળ એણે વીસ-બાવીસ વર્ષની જુવાનીમાં તે હતી,
છતાં તેના વિચારો દરેક હતા. બાલ્યકાળમાં પ્રાપ્ત કરેલા સદ્બોધો
વિચાર સાથે ગુણ-દોષ શોધી વર્તનમાં મૂકતાં તે કદિ ચુકતી નહિ.

નણંદના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા તે વિચાર કરવા લાગી.

મંજુલા એ પણ એક શ્રીમંત-પુત્રી હતી, પિતાના અનેક સુખને

તે જાનતા તેણે ભોગવેલા હતા, બાલ્યકાળની વિધાને તે

વિચારે મૂકી હતી. ખાણે-પીણે સુખી સાસરીયામાં સ્વતંત્ર વર્તન પ્રથમ તેને દુઃખદ બાબતું, પણ યુવાના મસ્ત બહારથી, સૌંદર્યના શક્તિથી અને વાણિના અનેકાનેક દારૂગોળાથી પ્રથમ તેણે પોતાના પતિપર વિનય મેળવ્યો. અભારે તેની ઉમ્મર અઢાર-ઓગણીસની હતી. તેને મોહક વસ્ત્ર પસંદ હતા. જુના વિચાર ને મંદીર-મહારાજને તે વિકારતી અને પાશ્ચાત્ય સુધારાને તારાસારનો વિચાર કર્યા વગર અંતઃકરણથી વધારી જલદી અમલમાં મૂકવા ઇચ્છતી હતી. ભાભીને જોતાં તેની સાદર, વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની કંઠી ને કપાળે કરેલી પંડા આડથી તેને અત્યંત હસતું આવ્યું અને મસ્કરીશ્પેષ ઉપજાવ્યો. માળાનો તેણે આરંભ કરેલો હતો. એટીકેટ-પોઝીશનપર મંબુલાને ખર્ચિત પ્રેમ હતો. ગળનને તે તિરસ્કારતી હતી. ભાભી પોતાના પ્રશ્નનો શું જવાબ આપે તે વિચારતી, આમથી તેમ મોરચામાં આવી મરતી તે ભાભીની સર્વ વસ્તુઓ જોતાં કેટલીક વસ્તુઓ તે મસ્કરીમાં હસતી, કેટલીક વસ્તુથી તે દાઢગીર પણ હતી. શાંતિનો ભંગ કરતાં શારદાએ વિનયથી જણાવ્યું, કે પહેલે મંબુલા ભણે! તમે સુધરેલા સંસારમાં આનંદ માનો; પણ સ્ત્રીઓમાં લગ્ન, વિનય ને પવિત્રતાનો સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યથી નાશ થાય છે. ધર્મપરની પ્રજા.....એટલામાં બહારથી અવાજ આવ્યો મંબુલાપહેન છો કે કે કોણ સરલાપહેન! આવો! આવો!

આમ કહેતી પોતાની સખીનું સ્વાગત કરવા અરે! સંજોગ જળવવા મંબુલા સરલાને લેવા સામે ગઈ, અને બહાર - કમી સંજોગથી ચાહ મૂકવા સૂચવ્યું. સરલા આવી! તેના શારદા કાંઈ વિચારમાં પડી. તેનો કેશરિયા

અપ-દુ-કેટ ફેશનેબલ ચોળી ને, કંડમાંની સુવર્ણની રાયણમાળા ને કાળી પટીના ચીપટી ને ઝૂલવાળું ચણીયાને પોતાના બારીક કુમાસથી વ્યજ કરતો હતો. તેના વાંકડીઆ વાળમાં નાંખેલાં સુવાસિત તેલ ને સ્નેહથી ઓરડો મધમધ થઇ રહ્યો. એટલુંજ નહિ પણ મસીન-પાલીમ્પની બંગડી ને હિરાજડિત એરિંગ ને જડથી તે પોતે પણ અધિક દીપતી હતી.

કેમ મંજુલાખેન! ક્યારના પંચાર્યા છે? તમારા અવાજથી મેં તમને અન્ને આવેશા ધારી મળવાની ઇચ્છા કરી છે. કેમ ખુશીમાં તો છોને? એમ સરલાએ મંજુલાને પૂછ્યું.

મંજુલા—થેંક્સ! મી. સરલા. એ માટે તમારો ઉપકાર માનું છું.

આ બન્ને સખીના વેશ-વર્તનથી કંટાળી શારદા ભાગવત ઉચું મૂકી પોતે દૂર ઉભી રહી. એટલામાં તેની પુત્રી મંગળા જે પાંચ-છ વર્ષના બાલકાળમાં નિર્દોષ ભાત્રે વિહરતી હતી. તે લાં આવી કહેવા લાગી; યા! યા! રમણિકકાકી કહે છે કે મંદીરનો વખત થયો છે, તો તું આવે છે? શારદાના જવાબ આપવા પહેલાં પોતાની વાતચીતમાં ભંગ થયેલો બાળી મંજુલા કીકાતે ધમકાવતી કહેવા લાગી જા! જા! તારી રમણિકકાકાને કહે કે તમેજ ભગતડા બને એટલે બસ છે. બાળનું બિચારી બીધી. એટલામાં શારદાએ કહ્યું કે ખેન હું મંદીરે ફરી ચડ્યા કલાકમાં પાછી આવીશ. મને રજા છે?

ખત્યુરે! તમારું મંદીર! રાત-દહાડો એજ જખના!

આ બે દહાડાનું છે. હું ને સરલાખેન કાંઈ રોજ

આજાં ખેસી રહ્યાં છીએ!

કલાક રહીને જઈશ, પણ મંદીર કે

મહારાજને ન વગોવશો !

સરલા—વેલ ! મી. મંજુલા ! તમારૂં ભાભીતો છેકજ ભગલ છેને !

એનાં દીલાં-ટપકાં શું એને સોહાવે છે ?

મંજુલા—હરો ! એમને સૂઝે તે ખરું આપણે શું ! એટલામાં નોકરે આવી ચાહના ત્રણ કપ નાનકડા ગોળ ટેબલપર મૂક્યા. મંજુલા—ચાલો ! શારદાભાભી ચાહ પીને મંદીરે સીધારે ? દર્શન થઈ જશે. શારદા સરલાને ઓળખતી હતી. આગાખાનીમાં ગુમી તરીકે ઓળખાતા મી. રસિકચંદ્રની તે પુત્રી હતી એ એની જાણમાં હતું. પોતાના હૃદયના ભાવને એ ગુપ્ત રાખતાં તે બોલી બહેન ! મારે ચાહ નથી પીવી.

મંજુલા—ભાભી, ગુસ્સો લાગ્યો ? મારા સમ ન જણાવો તો !

શારદા સસત્રેમી હતી તેથી નીડર ભાવે બોલી કે બહેન ? આગાખાનીના ગુમી પંથના માણસ સાથે હું ચાહ પીશ નહિ.

સરલા—વાહ ! આતે ચોકો કે ચાહ ! શું મારી રૂબરૂમાં માંડે અપમાન !

શારદા—નહિ બહેન સરલા ! મહારાજન તમારી બાપતમાં કાલે વિવાદ ચલાવનાર છે, જેથી હાલ તેનો નિકાલ થયા વગર અન્યથા સાથે વ્યવહાર રાખવો યોગ્ય નથી. તેમાં અપમાન શું ? ને એમાં ચોકો કે ચાહ પણ શું ? એમ કહી પ્રત્યુત્તરની રાહ જોયા વગર તે મંદીરે ચાલી ગઈ, ને મંજુલાએ સરલાનું શાંતવન કરી ચાહ પીવાડી. આવજો ! પધારજો ! કમી વિદાય પાધી.

પ્રકરણ પીછું :

મંદીર.

શારદા મંદીરે ગઈ. આજે મંદીરના યોગાનમાં અનેક સ્ત્રી-પુર-
ષોનાં ટોળાં ઉભા રહી અનેકાનેક વિષયોની ચર્ચા ચલાવી રહ્યા હતા.
આજેજ બનેલા ચાહના પ્રસંગથી શારદાએ ધાર્યું કે આ પણ કોઈક એવું
તો નહીં હોય, એમ વિચારી તે સ્ત્રીઓના ટોળામાં સામેલ થઈ ચર્ચાનો
વિષય ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવા લાગી.

જમના—ખૂબ દુઃખ ! ધર્મ રસાતળ જવા એકો છે. હવે વૈષ્ણવોએ
જીવવું પણ વાસ્તવિક નથી !! એ સાંભળતાંજ લલિતા
કેમ ! કેમ ! કરતી આગળ આવી.

લલિતા—ખૂબ ! પણ થયું શું તે તો કહો !

જમના—શું તમે જાણતા નથી ! પેલા કહેવાતા આગાખાનીઓ
આજ આપણા વૈષ્ણવોને વટાળવા માંગે છે વટાળવા !
તમે તમારે ઉંઘ્યા કરે !

એટલામાં કુસુદા નામની સ્ત્રી કે જે હજી પુરતી યુવાનીમાં હતી,
તે કહેવા લાગી ઓહો ! એમાં ખૂબ વટલી પણ ગયા કેમ ! આપણા
વૈષ્ણવો ડૉક્ટરની દવા તો પીતાજ નહિં હશે કેમ ?

લલિતા—“ કરે તે ભોગવે ” આપણે ઓછાંજ જાણીએ છીએ, કે
દવામાં શું આવે છે. પણ આ તો દેખીતા પ્રથમ ગુમી
નરીકે રહ્યા. પછી ધર્મની પરવા ન કરી અને વગર વિચારે
ગાન બન્યા ! એટલામાં જડાવ આવી કહેવા લાગી
“ પેલા ગુમીઓ હવે કાલાવાલા કરી આપણા ધર્મ-

વાળાઓને સમજવો છે, પોતાના દુઃખના રોડમાં રહે છે, પોતાની મોટી મોટી કંપારિકાઓની લક્ષ્ય પણ આપે છે અને હરકોઈ રીતે જમાવી પોતાનું કામ કાઢી લેવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એટલામાં વિજકાર આગળ આવીને કહેવા લાગી કે અરે ! જુદું ! એ કાંઈ એટલેથીજ પતે એમ નથી, એ તો વળી આપણા મહારાજશ્રીને પણ ભમાવવા યત્ન કરે છે. બહુ મેં તો સાંભળ્યું છે કે આપણી પાંડશાળાના ને મુંબાઈની પાંડશાળાના શાસ્ત્રી પાસે ગમે તેમ સમજવી તેઓ પ્રાયશ્ચિત લેવા પણ પ્રયત્ન કરે છે અને મુંદ્ર થવાનો દાવો પણ કરતા જણાય છે. પણ જુદું એ તો વટધ્યા તે વટધ્યાજ ! હવે એમને વળી પ્રાયશ્ચિત શાનું ? • •

અરે જુદું વીજકાર તને શું કહું ? કહી ગંગા ખોલવા લાગી મેં તો સાંભળ્યું છે કે ઘણી ન્યાતાના જીવાનીઓએ લાલચો આપી, એકાદ બે ઘરડા કે જોએને કાંઈક સ્વાર્થ હશે, તેઓને હાથપર રાખી તે તો કાલે મહાજન મેળવવાના છે !

હાલિતા—અરે ! જુદું ! ગજબ ! સાંભળ્યા પ્રમાણે મહારાજશ્રીને પણ તેઓ પોતાની તરફેણમાં લેવા ઇચ્છે છે !

હૃદયમણી—સાંભળો ! સાંભળો ! કાલ રાતે મારા ઘરની પડોસમાં એ કહેવાતા આગાખાનીઓ અને તેના સહાયકો વિચાર ચલાવતા હતા, કે કાલે મહાજન મેળવવું, મહાજનમાં આપણું જ ધાર્યું કરવું ને કદાચ બાજી સર ન થાય, તો છેવટમાં મહાજનના કંઈક પણ કરવા. અરે જુદું ! જો શેક પટેલ ન માને તો તેમને પોંકવાનો પણ તેઓએ વિચાર કરેલો છે.

હૃદયમણી—વિચાર "ધર્મને ધેર ધા" એ પ્રમાણે ભારે દો થાય !

ગંગા—પણ જો આ વાતની મહાજનના શેઠને પ્રથમથી ખબર પડે,
તો સારું કે તેઓ પુરતો ખંદોબસ રાખે.

અધા—તેઓને શ્રીનાથજીઆવા સહાય થાઓ, એણુંજ આપણે
માંગીએ છીએ.

કુમુદા—પણ એમ અધીરા થઇ મભરાવામાં લાભ શો બહેનો! જોઇએ
તો ખરા કાલે એઓ શું કરે છે! સેના આ શબ્દો દહતા-
પૂર્વકના હતા.

શારદા—(મનમાં) પ્રભુ! હે! જમના મા! જમાનો બગડ્યો છે, પણ
હજી તમારી કૃપા છે કે સ્ત્રી સમાજમાં હજી સડો પેડો નથી,
ધણી સ્ત્રીઓ ધર્મચુસ્ત છે, પણ અરે! પુરુષોની સત્તા
આગળ તેઓ બિચારી શું કરી શકે? મહાપ્રભુજીની મરજી
પ્રમાણે થશે! કાલે મહાજનમાં જોઇએ શું થાય છે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

મહાજન.

આજી સવારથીજ ચોરે ને ચોટ, શેરી ને મહોલ્લે, ચકલે ને મંદીરે
જ્યાં જુઓ ત્યાં કહેવાતા આગાખાનીઓના સંબંધનીજ વાતો ચર્ચાતી
હતી. જુદા જુદા માણસો જુદા જુદા વિચારો ચલાવતા હતા. કેટલાક
ટાળ ખાતર તો કેટલાક આનંદને માટે, કેટલાક નવરાશના સમયનો
ઉપયોગ કરવાના હેતુથી તો કેટલાક ગુસ્સાથી, કેટલાક ધર્મબ્રહ્મ
થવાથી તો કેટલાક પાપીના સ્પર્શે પણ પાપ લાગવાની દહેશતથી અનેક
પ્રકારના વિચારો ચલાવતા હતા. ક્યારે સાંજ પડે કે આ વાતનો નિકાલ
આવે એમ સર્વ કાંઈ પ્રયત્ન હતા.

હવે બીજી બાજુનો કહેવાતા આગાખાનીઓ અને તેના સહાયકો તનતોડ પ્રયત્ન કરી સવારથીજ પોતાનો પક્ષ વધારવામાં અને અનેલાં પક્ષને સખળ કરવાના પ્રયાસમાં મડેલા હતા. કોઇને ખાનગી, તો કોઇને સુધારાનો પવન લગાડી, કોઇને કુમાણિમાં વૃદ્ધિ થવાની લાલચથી તો કોઇને માન મરતબાની આશા આપી, કોઇને લાગવગથી તો કોઇને બીજા પાસે દબાણ કરાવી, કોઇને મહારાજશ્રીના ભરોમાનો વિશ્વાસ આપી તો કોઇને પોતાના ગુથના બળથી, કોઇને સંજોગોને અનુસરી વર્તવાની સલાહ આપી તો કોઇને પ્રાયશ્ચિત્તથી પાવન થવાના પૂરાવા રજુ કરી આંજી નાંખીને તેઓ પોતાના પક્ષને વધારે ને વધારે બળવાન બનાવવાની આશામાં ઉત્સાહપૂર્વક શ્રમ લેતા હતા.

રાતના આઠ વાગ્યા. વિઠ્ઠલવાડીના દરવાજા ખૂલ્યા. ફેટલાક માણસો પાંચ પચાસના ટોળાંથી તો 'ફેટલાક' એકલદોકલ આવવા લાગ્યા. થોડા સમય પછી શેઠ-પટેલ આવી રહ્યા. પંચના પ્રતિષ્ઠિત પુરુષો તો મણ્યા ગાંઠ્યા હોવા છતાં પણ મહાજન ગણાયું ધારી કાર્ય શરૂ થયું. સર્વ આતુરતાથી શું થશે તેની રાહ જોતા હતા. ઇશ્વર-પ્રેરણાથી કે શ્રીનાથજીની કૃપાથી બંદોબસ્તની સર્વ ગોઠવણો થઈ ચૂકી હતી. એટલામાં કોઈ બોલ્યું કે હવે નકામો વખત ગુમાવવાની જરૂર શી છે? આ સંજ્ઞા મળતાંજ

મી. મહનલાલ—આજે ત્રણ-ત્રણ વર્ષ થયાં મહાજનપર અરજ મોકલ્યા છતાં અંતઃકરણથી દીલગીર ને અન્ય ધર્મમાં જતા અટકેલા, આગાખાનીથી તટસ્થ રહેલાને મહાજને પાવન કરવાનો વિચાર કરવે જોઈએ.

આ સાંભળી ઠરેલ સ્વભાવથી મી. વૈકુંઠલાલ બોલ્યા, બરાબર છે.

કોઈપણ મુશ્કાલી સળ હોય અને સળ ભોગવ્યા પછી ગુન્હેગાર નિર્દોષ ગણાય છે; તેમ આ પણ શાસ્ત્રોક્ત પ્રાયશ્ચિતથી પાવન થાય તો પછી હરકત શી? એટલામાં તો બે-ત્રણ જણા બોલ્યા પ્રાયશ્ચિત શાનું? એ વળી કોણ પાતો બોલ્યો? એમ કહી શોર-બકાર કરી મૂક્યો. એટલામાં પેત્રના પૈરા ને સાહેબીમાં મસ્ત બનેલા

— **મોઝમલાલ**—આજે બધા પ્રાયશ્ચિત આપવા ઉભા થયલા છો પેલા પરદેશગમન કરી આવેલાને શું મહાજનને પાવન નથી કર્યા? શું ગજબ! શું ગજબ! આ તે ન્યાય? આ સિંહગર્જનાથી સર્વ સડકજ મધ્ધિ ગયા, એટલામાં આંખો લાલ કરી

ભુખાણદાસ—પણ હવે મહાજનને કરવું છે શું?

આ સર્વ રંગ જોનાં સુલેહનો ભંગ કે અપમાન થશે, એમ ધારી શેઠે મહાજન બરખાસ્ત કર્યું. પણ માને કોણ? તેઓ ઉડીને ગયા, પણ વચને બંધાયલું લોક વીખરાયું નહોતું. જાણે પ્રતિવાદીનાજ લાભમાં જજમેન્ટ આપવા આવેલા હોયતી તેમ કોલકરારથી સ્વાર્થ માટે કબુલાયલા તેઓ શા સારું ખશે? તેઓને તો પોતાનું ધાર્યું કરવું હતું, તો ભલે! શેઠ મહાજન બરખાસ્ત કરે, તેમાં એમને શું? સત્તનો સંહાર થયો અને નવેશર એક તરફી હુકમનામું કરવાને નામના નવા શેઠ મુંટાયા તેઓએ પ્રાયશ્ચિતનું ડીંગણું ઉછું કર્યું બન્ને શાસ્ત્રી નહિ કે ગુજરાતી! તેઓએ સંજોગો જોયા વગર તે કબુલ્યું. જે તેઓને ખબર હોત કે સુરતના શાસ્ત્રીને “તમે તો ગોર,” “તમે તો પુરાણી વગેરે કહી તમે શાસ્ત્રાર્થમાં શું સમજો? કહી અપમાન કરેલું રે! તેઓ બિચારા પરદેશી શાસ્ત્રીઓ શું જાણે! કદાચ જાણે તો પણ એમને શું લાગે વજ્રે? સુરતના શાસ્ત્રીઓ કદી એક તરફી હુકમનામું ન કરે,

તેથીજ તેઓ અપમાન પામ્યા. પણ વાહ! કહેવાતા આગાખાનીઓને તેમના સહાયકો? તમને સુરતનું આવુંજ અભિમાન? સ્વાર્થ સારૂ આખા સુરતના બ્રાહ્મણોને વગોવ્યા? વાઈ પંડિતરાજ? આપ માનું છો કે સુરતના સર્વ બ્રાહ્મણ મૂર્ખ હોઈ શકે? અસ્તુ! ગમે તેમ હોય પણ છેવટમાં તેઓએ ઠરાવ કર્યો, કે એ બેજ શાસ્ત્રી પાસે પ્રાયશ્ચિત લેવડાવવું. નવા શેઠ ને નવા સેક્ટરી પછી પુછવુંજ શું? જેમ આશ્યું તેમ ચલને દો! કદાચ કોઈ ત્યાં બોલવા જાય, તો પોંકાયા વગર રહે તેમ પણ નહોતું એટલે મહાજનને નામે તેઓએ પોતાના લાભના ઠરાવો કર્યા, વાહ! ઈન્સાફ! બે પક્ષ બંધાયા! જ્યારે એ વિધ્નસંતોષીઓ! આખરે પોતાનો ભાવ લજવ્યો. કહેવાતા આગાખાનીને લેવાનો સત્કાર કરવાનો ઠરાવ થયો. હાલ તો બે પક્ષ બંધાયો નવા મહાજનની ઇચ્છા હમણા પ્રારંભ પડી ને બેલ ખલાસ થયો.

પ્રકરણ ચોથું.

સભા ને સુધારક.

આજે સાંજે પાંચ વાગે શહેરના જાણીતા ને માનીતુ શ. ન. નગીનચંદે બંધાવેલા સાવજનિ ને જ્યાંસાં રહેલો સ્યામચરણ ગુમાનું “પ્રાયશ્ચિત વિભાગ” ના કાર્યનું હેતુવાળી સર્વ શહેરના અગ્રગણ્ય જણાતા શેઠ શાહુકાર, ધમચુસ્તનું સુધારક, નોકરને વ્યાપારી એકત્ર થતા હતા. પાસે આવેલા ગોળાનમાં ઉભી રહેલી ગાડીની હારની હાર પરથી ને લોકોની મેડી પરથી વારં વારં પ્રત્યે સર્વને પ્રેમ હોવાનું સર્વથા સુચન થતુ હતુ. વળી પ્રવચન મુત

મતંતરનો અનેક માણસોની હાજરીથી આ વક્તા કોઈ અમુક પક્ષનો કે અમુકનો વિરોધી ને હોતાં સત્ય વક્તા હશે, એમ નિઃશંકે અનુમાન થતું. વક્તા પરના અનહદ પ્રેમથી તેની વાણિની સુધ્ધથી કે શ્રીમંત હોવા છતાં સાદા, અનાશ્રિતો પ્રત્યે જેની આંતર લાગણિ દર્શાવી પોપણ અર્થ આપનારા, જેઓના નામથી કેટલીક સ્કૉલરશિપોથી વિદ્યા-તેજન આપનાર, કેટલાક દવાખાનાને ધર્મદાખાતાના નેતા સુપ્રસિદ્ધ શેહેરી ગૃહસ્થ મી.....ના પ્રમુખપણાથી આટલો લોકોત્સાહ હશે એ કલ્પવું મુશ્કેલ હતું ! ખરેખર ! જુગતે જેડીજ નીમાઈ હતી અને તૈથીજ પ્રગ્નતે અત્યંત આનંદ હશે, એ કલ્પનાજ વાસ્તવિક ગણાય !

પ્રમુખશ્રી સાથે સુપ્રસિદ્ધ વક્તા પંડિત શ્યામચરણ પધાર્યા પાછળ...લોકોની મેઢની લો થંઘતી ! સર્વ આતુર હૃદયે તેમના આગમનનીજ રાહ જોવા હોવાથી આંતરિક ખુશાલીના પ્રતિબિંબ નામીએના અપનાદ વડે તેઓનું સ્વાગત થયું. નક્કી કરેલા સમયે તેઓ ગિરાજ્યા પંચી પ્રમુખશ્રીએ વક્તાનો પરિચય પાડી જયજયુ કે, તેઓ સુપ્રસિદ્ધ અને હિંદી ભાષામાં જાણીતો મુદ્દાસરનું ટુંકું વ્યાખ્યાન કરે તે માટે વિનંતિ કરી લોકોને શાંતિ-તે સાંભળવા જણાવ્યું. હાલના આવા કટાકટીના મામલામાં અરે ! ધર્મની તાણાત્રાણના મુશ્કેલ પ્રસંગમાં આ તટસ્થ વક્તા “ પ્રાયશ્ચિત ” જેવા વિષય પર કઈ બાબતમાં અજવાળું પાડશે અને કયા પક્ષના લાભમાં એમનો ન્યાય જશે વગેરે ઉત્કંઠાથી લોકોની આંતરિક વક્તા અને તેમાં પાછા પ્રમુખ સાહેબની સુચનાથી સવા શાંતિ પ્રસારી. શાંતિનો ભંગ કરતાં પંડિતશ્રી ઉભા

થયા, કે તાળીઓના હર્ષનાદ વચ્ચે લોકોએ તેમને તરતજ વધાવ્યા તેમણે ઉભા થઇ દિંદીમાં પ્રથમ ઇશ્વરસ્તુતિ કરી વિષય આરંભ્યો.

મેં મુંબાઇમેં સુનાતા કે હમેરે કહેલાતે આગાખાની બંધુકા પ્રાયશ્ચિત દેનેકા વિષયમેં સુરતકી બનીક કોમમેં બડા ટંટા મચ રહા હે. વો બાતકા કુચ સુચન કરનેકા મેને અભિરૂચી હુઈ. ઝોર મેં મનકી સાથ નિશ્ચય કરા, કે દો-ચાર રોજમે જરૂર સુરતજના. પ્રભુને હમેરી વો ઇચ્છા પૂર્ણ કીયી. આપ સખ બંધુને મેરા વો કાર્યમેં મદદ કીયી હે જીસ ખાસ્તેમેં આપકા ઉપકારી હું.

સાંપ્રતકાળમેં મનુમહારાજને મનુસ્મૃતિકે બીચમે કહા હે, કે મનુષ્યોકી જો ! જો ઇચ્છાસે કુચ કાર્ય કીયા જાય, ઝોર આપે આપ પ્રકૃતિસે કીયા જાય, વો સખ કાર્યોકા વો કરનેવાલા મનુષ્યહિ બોક્તા હોતા હે ! કુચ સત્કર્મ કરે જાય ઉતરે. સત્કાર્યકા સુપુષ્પ રૂપ ફળ મિલતા હે, ઝોર દુષ્કાર્યસે દુષ્કૃત ફળ પાતા વો સમજ લેના. આપ સખને શાંતિસે સૂતના ચાહીએ, કે જો મનુષ્ય આપકા ધર્મકા કુચબી રહસ્યસે અજ્ઞાત હો કર, પરધર્મકા બહાર કે આડંબરસે મોહિત હો કર, વો કુચબી સ્વાર્થવૃત્તિઓ કે લિયે સ્વધર્મકા ધ્વંસ કરતા હે વો બડે પતિત કહા જાતેહે. વો લોક સખસંસારમેં નિંદાપાત્ર હોતા હે, ઇતના નહિ કિન્તુ દેશકાળ જ્ઞાતિ ઝોર સ્વકુટુંબકા વિરહ વર્તન કે લીયે આપ ઝોર આપકા નિર્દોષ આશ્રિતગણ સખ બહોત દુઃખ પાતે હે ! ઝોર પર લોકમેંબી બહોત દુઃખ પાતા હે ઉસ કારણ કે લીયે પ્રથમસે ભગવાન ક્રિષ્ણજીને સ્વમુખસે ભગવદ્ગીતામે કહા હે. સુનના ચાહીએ સ્વધર્મે નિઘર્મ ઐયઃ પરધર્મો મયાબહઃ વો હમેરા હિંદુસે

આગાખાની બના હુવા, વા ગુપ્તપંથીકા નામસે બ્રહ્મ હો ચૂકા હમેરા બધુઓને પ્રથમસે બિચારના વાળખ થા.

દુસરા જે અપરાધી મનુષ્યો હે, છસકા અપરાધ સાખીત હો ચૂકા હે, વો મનુષ્યોને સખ જાતિબધુકી, ઓર સમગ્ર હીંદુ જાતિકી આર્જવ ભાવસે ક્ષમા પાવના ચાહીએ, જે “ આર્જવસે મિલતા હે, વો કુચ બળજેરીસે નહીં મીલતા ” એસે બડે મહાપુરુષોકા કથન હરવખત સ્મરણમેં રાખના ! અપરાધી મનુષ્યોકી દાદ ઉદાર દીલગૃહસ્થોને સુનના ચાહીએ, ઓખી હમ કહતે હે; કિન્તુ અપરાધીકા પક્ષ લેનેકે લીયે દુસરા એસાહિ બખેડા હિંદુ સંસારમેં સખ સ્થાનોમેં હરવખત હોયગા ! વો સચ્ચ માનના !

જે પાપ મનુષ્યો કે આંતરિક ઈચ્છાસે કરા હુવા હે, ઉસકાં શાંત ચિતસે પશ્ચાત્તાપ કરના ઓર શીરસે એસા પાપ ન હોવે એસે નિશ્ચય મનકી સાથ કરનેકે લીયે આંતરરણમેં બહોત દીલગીરી હરવખત આપોઆપસે ચક્ષ આવે જગ માન ઝેના કે વો સચ્ચા પાયશ્ચિત હો કહા હે કે—

પ્રાયો નામ તપઃ પ્રોક્તં, ચિત્તં નિશ્ચય ઉચ્ચતં ॥

તપોનિશ્ચયસંયોગાત્, પ્રાયશ્ચિત્તમિતીર્યતે ॥

પણ બહારકા આડંબરકે લીયે, રહીને સત્ય-શાસ્ત્રાર્થ કરકે પશ્ચાત જે અપરાધ કરાહું ઉસકા દંડ-પ્રાયશ્ચિત લેના, ઓર અશુદ્ધ હુબા શરીરકું પવિત્ર કરનેકા વાળખ ધારા ઓર પ્રાયશ્ચિત લેના ચાહીએ એસા મેં માનતા હું.

હમેરા કિટનાઈ બધુ કહેંતા હે કે હિંદુ કામમેં સંખ્યા ઘટને કે લીયે મહાજનને હમસં બિનતિ કરનેકી જરૂર હોતી હે. જે મહાજન

એસા ન કરે, જ્યાં ઉસકા સંગ કરને કે લીધે હમને ઉસકા પક્ષ લીયાથા ! અચ્છા ? ઓ બાત સચ્ચ હે ! કિન્તુ એસા મત સમજના કે જ્યાંદિ સંખ્યાસે અચ્છા હોતા. હા ! હા ! વર્ણુશ્રમ વ્યવસ્થા બંગ કરનેકા જે ગૃહસ્થ ઇરિદા રખંતે હે, ઉનકી ઇચ્છા એસી હોયગી, મગર એસા વર્તનસે ધર્મકા બંધન શિથિલ હો જાયગા ! ધર્મ રસાતાળ જાયગા ! ઓર હિંદુમેં હિંદુકી બાવનાખી નટ હો જાયગી ! મેને આપ લોકોકા વખતકી કિંમત હે, ઉસ લીધે અંતમે ઇતનાહિ કહેતા હું કે આપસ આપસ મેં ક્રુટ મત રખના. જે ગૃહસ્થોને કોઇખી શુભેચ્છા કે લીધે ઉનકા પક્ષ લીયા હે સો છોડ દેના ઓર મહાજન મંડળકા ઉદાર દિલ ગૃહસ્થોને વો આપકાહિ બંધુ હે, એસા સમજ કેં શાન્તીઓકી સમક્ષ પ્રાયશ્ચિતસે પાવન કરનેકી ઓર ગુહાકા દંડ લીયા પશ્ચાત દોષ છુદ્ધિમે દૂર કરનેકી મેં બક્ષામણુ કરતાં હું ! ઓર મેરા વિષય સમાપ્ત કરતા હું ઓર ઇશ્વરકી પાસ મેં નમ્ર બાવસે પાત્રના કરતા હું ! કે ફિરસે કોઇખી જન એસા માર્ગ મત ગ્રહણ કરે. શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

સર્વ કોઇ મુક્ત કંઠે વક્તાના વખાણુ કરવા ચૂકયા ન હોતા પ્રાયશ્ચિત આપી પાવન થવાની બક્ષામણુ પરથી તેમજ મહાજનને ફરીથી કરવાની વિગ્રમિથી બંને પક્ષના મન રાજ થયા હતા. છેવટમાં પ્રમુખ સાહેબને જણાવ્યું હતું, કે નિષ્પક્ષપાતથી કોઇની પણ લાગણી દુઃખવ્યા વગર સત્યનો પ્રકાશ નાખવા અને હાલેની મુશ્કેલી મટાડવા જે માર્ગ પંડિતશ્રીએ બતાવ્યો; તેજ ઉત્તમ છે, એમ મારી માન્યતા છે અને સર્વની ઇચ્છા હશે એમ હું ધાર છું (તાળીઓ) છેવટ પ્રમુખશ્રીનો, વક્તાનો અને પધારેલા સદગૃહસ્થોનો પરસ્પર ઉપકાર માનવા લાગ્યા.

સ્ત્રીવર્ગમાં શારદા, મંજુલા, રમણિક અને જુદા જુદા સ્વભાવની અનેક સ્ત્રીવર્ગની સારી સંખ્યામાં હાજરી હતી, તેઓ પણ આ દરાવ સાંભળી આનંદ દર્શાવવા લાગ્યા અને ગદાજનને મહારાજશ્રીની કૃપાની યાચના કરી, તેઓ ન્યાતમાં આવે એમ ઇચ્છવા લાગ્યા સમા બરખાસ્ત થઇ અને લોકો પ્રમુખ ને વક્તાને ધન્યવાદ આપતા વિદાય થયા. આ સર્વમાં ફક્ત એક મનુષ્યજ જરા દીલગીર જણાયો કારણ કે આવા નિષ્પક્ષપાતી મહાત્મા પણ ધર્મનાં રોદણાં રડે છે! નથી ઉચ્ચ વિચાર! કે નથી ઉચ્ચ દૃષ્ટી! જ્યાં જુઓ ત્યાં ન્યાત ને મહાજનના વરઘોડા તો અંતમાં ખરાને ખરાજ! એ શા માટેજોઇએ? લોકો પણ વીચારતા નથી તો? હશે, તેમના નસીબમાં દુઃખ ભોગવવા સર્જાયલું હશે ત્યારેને? આ ઉદ્દગાર કાઢનાર બીજો કોઈ નહિ પણ શારદાસ્વરૂપ શારદાના પતિરાજ

મદનલાલજી !

પ્રકરણ પાંચમું.

પતિ-પત્નિ.

કેમ આજ આપની પ્રકૃતિ સારી નથી કે શું! ખારણામાં પેસતાંજ શારદાએ પોતાના પતિ મદનલાલને પૂછ્યું.
મદનલાલ-પધારો બહાલી! પ્રકૃતિ તો સ્વસ્થજ છે, પણ ચિત્ત ચગડોલે ચઢેલું છે.

શારદા—કૃપા હોય તો દાસીને દુઃખમાં ભાગીદાર બનાવશો.
મદનલાલ—બહાલી! તારાથી શું છપું રાખવું! પણ તારી તુજશીમાળા ને મદિર મને તો પસંદ નથી.

શારદા—બહાલા ? એ તો ધર્મની સ્મૃતિ કરાવનાર અરે ! પ્રભુના સહાયક ચિન્હો છે.

મદનલાલ—વાર શારદા એ તો હીક છે, પણ હાલના મામલામાં મને કાંઈ સાર માલમ પડતો નથી.

શારદા—જ્યાં પક્ષ બંધાય ત્યાં સાર શો હોય ? પણ આપ મહાજનમાં શું કરી આવ્યા તે જણાવશો ?

મદનલાલ—હેમ ઈતિ મહાજન ! શેડો અને પટેલો મોટા મોટા પાધડાજ મૂકે છે, બીજાં શું ! એ તે ન્યાય આપવામાં શું સમજે ? દીલાં ખેંચી જાણે બીજાં શું ?

શારદા—નહિ બહાલા એકા એક કોઈનાપર દોષ મૂકવો એ ખોટું છે. કહો તો ખરા કે શું થયું ?

મદનલાલ—જાણવા દે. એ વાત ! નકામું મારું ક્ષોડી ઉકળી આવશે.

શારદા—બહાલા ! ધાર્મિક વિષયમાં શાંતપણે વાદી-પ્રતિવાદીની પરિસ્થિતિ તપાસવી જરૂરની છે, નહિ તો અન્યાય થવા સંભવ છે.

મદનલાલ—આજે ત્રણ ત્રણ પરમ થયાં મહાજનને અનેક વિરુદ્ધિઓ કરવા છતાં મહાજન જે નિર્દોષ કહેવાતા આગાખાનીઓની દાદ પણ સાંભળતું નથી. એજ ન્યાય કે ?

શારદા—વાર તે નિર્દોષ શાથી ! શું તેઓએ પેલા ગુમીઓની સાથે ભોજન નથી લીધું ? વળી આપણા ધર્મનો તેમણે તિરસ્કાર નથી કર્યો ?

મદનલાલ—ત્યારે સ્ટીમરમાં બેસનાર માણસ એકબીજા સાથે ભતિભેદ રાખ્યા વગર એક ટેબલપર ભોજન નથી લેતાં ? વળી હુંજ

ડાકટરની દવા નથી પીતો? એમાં શી શી દવા આવે છે કેટલો
ધર્મ સમવાય છે એનો તમને ખ્યાલ છે કે ધર્મ ધર્મ ફૂટ્યા કરશે?

શારદા—સ્ત્રીમરના ઉતાડ્યો. કદાચ સાથે બોબન લેતા હોય,
તો તે પણ તિરસ્કારને પાત્ર છે. પણ આ તો છેક અધર્મ છે બહાલા!
તેઓ તો અમુક સંજ્ઞાઓમાંથી આવી મુશ્કેલી વેરી શકે છે, વળી તે
ગુમ રીતે, તે અંતઃકરણની તિરસ્કારભાવનાથીજ, એવા મલિન પદાર્થ
લેતાં હશે. પણ હું તે માની શકતી નથી!

મદનલાલ—શું મારા કહેવાપર પણ વિશ્વાસ નથી કે? દરેક
જણ સ્ત્રીમરમાં દારૂ-માંસ વાપરે છે.

શારદા—(નીડર બાવળી બોલી) નહિ બહાલા! એક મહારાજ
યુરોપની મુસાફરીના સંબંધમાં જણાવે છે, કે જે માણસ અહિંઆ
નીતિબ્રહ્મ ને ગુમ રીતે મક્કીન પદાર્થ વાપરે છે તેજ ત્યાં એનો ઉપ-
યોગ કરે છે. બાકી મનુષ્ય જ્ઞાના પૂર્વક ધારે તો પોતાનો ધર્મ સાચવી
સહેલથી મુસાફરી કરી શકે છે. તેથી શીત કે ઉલટી
આય તેના દેશી ઉપચારોથી પણ ચાલી શકે એમ છે, હું પણ આ
વિચાર સાથે સંમત થાઉં છું. વાર આ લોકોએ તો પોતે વિચાર
કરીનેજ પ્રથમ એ ધર્મ સ્વીકાર્યો હતોને!

મદનલાલ—હા! ધર્મ એ માણસની મુન્સરીનો સવાલ છે.
પહેલાં તેઓએ ને સ્વિકાર્યો હતો, હાલ તેઓ સાથે જોડવાની એમની
ઈચ્છા નથી તેથી શું?

શારદા—શું ધર્મ મનુષ્યની મુન્સરીપર છે? ધર્મ એ કાંઈ
હાંડુ છે કે બદલાય? તેઓએ આપણા ધર્મના કાંઈ દોષ તો
ત્યારે શોધ્યા હશેને?

મહનલાલ—હા, તેઓને આના કરતાં તેમાં કાંઈ વિશેષ માલમ પડ્યું હશે.

શારદા—માણસનું હૃદય દોષીત હોય તો તેને ગુણ પણ દોષરૂપે જ નજાય છે, એટલીજ આપણી શ્રદ્ધા ઓછી છે.

મહનલાલ—અસ. બંધ કર ભગતડી તારું ટાલેલું.

શારદા—ડીક. હું બંધ તો થઈશિ, પણ યાદ રાખજો કે ન્યાય મેળવતાં શાંતિની પણ અગત્ય છે.

મહનલાલ—શું શાંતિ ! તમે ભગતોજ લોકોના ગળા રેંસા હિંદુ સંસારની દુર્દશા કરવા બેસા છો. નહિ તો વળી તે બિચારાએનિ આટલી બધી મુશ્કેલીઓ પટે ?

શારદા—સાંભળો ત્યારે તેઓએ પુખ્ત વિચાર કરીનેજ ધર્મ બદલ્યો હશેને !

મહનલાલ—તેઓ એ શું પણ તેઓના બાપદાદાએ બદલ્યા છે.

શારદા—લો ! ત્યારે એ તો એથી પણ અધીક ! કે બાપદાદાએ વિચાર કરીને માનેલો ધર્મ હવે વૃદ્ધકાળમાં બદલવાનો પાછો કાંઈ હેતુ કે સ્વાર્થ તો હોવો જોઈએ ?

મહનલાલ—સ્વાર્થ નહિ પણ પરમાર્થ ! પોતાની મોટી મોટી કુંવારીકાએને ન્યાયમાં આપી અને પોતાના મોટા મોટા છોકરાઓ માટે કન્યા લઈ હિંદુની સખ્યામાં વૃદ્ધિ કરવા. -સમગ્ર શાણી !

શારદા—હું તો બહુજ સમગ્ર છું કે ગર્જે સર્વ કમુદાય, પણ “ગરજ સરી કે વૈદ વેરી” તે યાદ રાખજુ. જોઈએ; વળી યાદ રાખજું કે એવા ડગમગના કહેવાયલા આગાખાનીઓ હિંદુઓમાંથી પણ પાછા કેમ ન ડગે ! અથવા બીજા બુદ્ધિને પણ ડગે. ન-તું સમજતી તેઓ

બીજાઓને પણ કેમ ન ફોડે ?

મહનલાલ—ગાંડીરે ગાંડી ! તેઓ તો મનમાં પસ્તાય છે અને લોકોના હાંસી પાત્ર થયા તેથી રાત દહાડો બળે છે, વળી એટ્રીફેટ ન જીવતાં ઘેરે ઘેર અથડાય છે.

શારદા—અથડાયજ તો. પોતાની ગરજો. ધર્મ બદલતી વખતે તેઓને એ વિચાર નાંફોતો આવ્યો કે આપણા રત્નોને ક્યાં દામ પાડીશું ?

મહનલાલ—ગમે તેમ હોય, પણ આખરે લાભ તો મહાજનનેજ છે કે મોટી કન્યાઓ આપણામાં આવી. નવા ધર ઉભા થાય છતાં પણ ગેવકુદ્દેને વિચાર ક્યાં છે ?

શારદા—સાંભળો. આપને પણ કાઠકે આજે એ કહેવાતા આગાખાનીની ભક્ષામણુ આવી ગઈ છે કે શુ ? કદાચ જેના હૃદયપર તરમત સંસ્કારો ગર્ભમાંથીજ પડેલા હોય તે વણિક ડુંગમાં આવીને એકના અગેક વિચરત ઉત્પન્ન ન કરે ! બેળાં બીજાને બાળે અને આખા ધર્મને ધોડો પહોંચાડે, એથી તો દુરજ સારાં !

મહનલાલ—તર શું ? આગાખાની ધર્મ તેમના આપદાદા ને વડના ગુપ્ત રીતે આજ દોઢસો વર્ષથી પાળતા અને તેની કેટલીક કન્યાની ના આપાઈ તેનો વસ્તાર પણ પાછા સુસ્ત વૈષ્ણવોના પુત્ર પુત્રી સાથે વિવાહગ્રંથીથી જોડાઈ ગયેલો છે. તો બોલ ? તેઓની આખી ન્યાતને 'તું' પ્રાયશ્ચિત આપવું ? ઝાઝી સફાઈ કરવાથી “ઢાઢી મોઢીને કાઢવ કાઢવા જેવું થશે” માટે હવે તો મહાજન માનમાંજ રહે તો સાડાં.

શારદા—બરાબર છે બહાત્રા. એ કહેવાતા આગાખાનીઓને ગુપ્ત રીતે તેઓની ન્યાતેજ રા. માટે આ બંનેડામાં મહાજનને ન

પડતાં તેઓની આખી ન્યાતનેજ મહાજન બહાર મૂકી હોત તો આપો આપજ નિકાલ કરતે.

મહનસાલ—પણ શું મહાજન તેઓના સંસ્કર્ષમાં નથી આવ્યું? તો તેને શું પ્રાયશ્ચિત આપવું? શું તારા ન્યાય પ્રમાણે તો તેને પણ શહેર બહાર મૂકવા.

શારદા—નહિ બહાસા! માત્ર કહેવું એ છે કે તેઓને જેમ બને તેમ સુધારવા. તે ફરી પાછા આ ધર્મ તથા પરધર્મમાં ન જાય, તે માટે તેમને નશીયત આપવા આખી ન્યાતનો મહાજન બહિષ્કાર કરે તો તેઓને ન્યાતનો ડર રહે અને ન્યાત તેને યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત આપી ન્યાતમાં લે એટલે મહાજનમાં જામેદો ન આવે.

મહનસાલ—તમારા ભગતડાઓના હૃદય પાપાણુ હોય છે, તેઓ બિચારને ન્યાત રેંસે તેમ રેંસાવા દેવાં અને મહાજનને દોષ પણ ન સાંભળવી! પણ બધાના ગ્રહ ગામ નથી ગયા. સમજ!

શારદા—તારે આપ જેવા દમાળુઓ એ મહાજનમાં કયું શું?

મહનસાલ—(પોતાના વિજયથી હરખ પામતો બોલ્યો) શું એ ચાર જણ નિરોધીઓની છલ બંધ કરી તેઓને મહાજન સાથે જોડવાનો વિચાર કર્યો. શેઠ ને પટેલો એ ન માન્યું તો તેમને ડંચા મૂક્યા. નવા શેઠ કર્યા ને બળજબરીથી તેઓને મહાજનમાં લેવાનો હરાવ થયો. સોમ સામી સહીઓ થઈ અને પ્રત્યેક વણિક ન્યાતમાંવી અમારા વિચારને ઉત્તેજન મળ્યું. “માન્યુ ત્યા સુધી મહાટાં!”

શારદા—હીક. કહેવાતા આગાખાનીની હોળીથી ઘેરેઘેર ભડકા ધાડ્યા. તમારા જેવાજ બધા તમારા મિત્રો હશે! પણ એ બાપડાઓને વિચાર ન સ્ફૂર્યો કે “માંડવો બાંધવા સૌ આવે પણ

છોડવા તો લાગણીવાળાજ આવે.” પહેલી ગરજ ન્યાતની પછી મહાજનની ।

મદનલાલ—હવે જાણ્યું ટાલેલું. તારા જેવા ઇન્સાફદાર બધા હોય તો તે બિચારાના બાર વાગે ! બાર !

શારદા—એમના કર્મે. તમારા પુરુષો પણ આવ્યા હશે કે પારકી હોળી ઘરમાં ધાત્રે. મુખ્ય વણિક જ્ઞાતિઓ, તેમના ભાગ, ભાગના વિભાગ, અને વિભાગમાં પણ પક્ષાપક્ષી કરી પરંપરાઓને ખુશ કરે. એ બધું ડહાપણ જાણાયું !

મદનલાલ—બસ ! ચુપ કર ! રાંડી રાંડો ઇન્સાફમાં શું સમજે ? એટલામાં પડોશના ઘરમાંથી ચંદ્રપ્રસાદ બોલી ઉઠ્યા. મી. મદનલાલ ! સહી જાઓ. એ તો અમારા આર્યસમાજો ને બ્રહ્મસમાજ બંધુઓની વર્ણ ભંગની ઇચ્છા ત્યાંપો ત્યાંપો અમલમાં આવશે. શારદાએ ધીમેશીથી—સાંભળ્યું ! બિચારી શરમાઈ, દીવા દેડતી તરડોવિતરડો કરતી નિંદ્રાવશ થઈ.

પ્રકરણ છઠું.

નાનું ભોજન.

કેમ શારદાભાગી ? કાત્ર રાત્રો તો ઇન્સાફની કોટ આપણા ઘરમાંજ આવી હતી કે શું ? એમ બોલી મંજુલા બાઈના ઓરડામાં દાખલ થઈ.

શારદા—ના ! ના ! બંદેન કોટ તો નહિ, પણ ફક્ત ન્યાયને ખાતર મારા વિચારજ મારા વહાલાને જાણાવતી હતી.

મંજુલા—હીક ! હીક ! એ તો બાઈ બસ છે કે બિચારા બધું સાંખે; નહિ તો કહો બાબી તમારા મહાજનનું શું રહ્યું ! મુગા મુગા માની લઈ તેઓને પ્રાયશ્ચિત આપી પાવન કર્યા હોત, તોજ મહાજનનું માન સચવાત.

શારદા—બહેન ? ખરું પછાંચો તો એમાં મહાજનને વચ્ચે પડવાની જરૂર નહોતી.

મંજુલા—બહાવ નાગ ! શું જુલમ ! ન્યાતનો જુલમ તેઓએ સાંખી બેરી રહેવું ને ખુશામતોજ કરવી ! ત્યારે મહાજન શા ખપનું !

શારદા—બહેન ન્યાત એ ગંગાનો પ્રવાહ છે. ન્યાત વિરોધીઓ સુખી નથી. એ શું આપ નથી જાણતા ! ન્યાત વહેજ તરવું ને ન્યાત વહેજ ડૂબવું ! દુખને સમયે ન્યાતીલાઓજ સહાય આપે છે. જેઓએ પોતાની ન્યાતની પરવા નથી કરી તેઓને આગક-આજકીના વિવાહ સમયે લમ-મરણના શુભાશુભ પ્રસંગોએ ધાણું ધાણું સહન કરવું પડેલું છે.

મંજુલા—મા પી ! બાની ! જેટલા લોકો ખીકણ છે, તેટલીજ તેમની દુર્દશા છે. તમે તો ન્યાતને છેક છાપરાની ટોચે ચડાવી દો છો. શું આ કહેવાતા આગાખાનીઓને ન્યાતે ન લીધા, તો તેમનું શું અટકી રહ્યું ! પરિણામ તો જોયું : આખરે મહાજનમાં કંકડા પડ્યા.

શારદા—ભલું ! આજ મહાજનનાં કેટલાકો અતેકાનેક લાલ-ઓને વશ થઈ તેઓના સંગી થયા, તેઓની કપટ જાળમાં લોભાયા ફસાયા પણ મેથી તેમને ન્યાતની જરૂર નથી પડવાની ?

મંજુલા—નહિ શારદા ! કુવાના કાચખા પેડે ન્યાતના નાનકડા ખાડામાં પડી રહેવા કરતાં પોતાના વિચારના માણસોનું જીવ એકદું

કરવું એમાંજ સાર છે. પછી ન્યાતની મુસ્કેલી શી રહી !

શારદા—હીક ! હીક ! એટલે તમારા કહેવા પ્રમાણે દરેક ન્યાતમાં પક્ષ બાંધીને વિખવાદ ઉભો કરી ધારેલી બાજી સર કરવી એજ કે બીજું !

મંજુલા—હા ! હા ! એમજ !

શારદા—ત્યારે પેલા પંડિત શ્યામચરણે પોતાના બાપણમાં જણાવ્યું હતું, કે “ગુન્હેગારોના સંગી થવાથી અનેક ગુન્હેગારો થવા સાંભળ છે,” એમ ઘણા ન્યાયી માણસોનું કથન છે તે બોલું ! કેમ બહેન !

મંજુલા—ભાભી ! પંડિતશ્રીનું કહેવું બોલું તો નહિ પણ તેઓએ અંતઃકરણથી દીલગીર છે, તો મહાજનને શા માટે જીદ પકડવી જોઈએ !

શારદા—વિચારો બહેન ! મહાજનનો મગન છંકજ પાયા વગરનો નથી. તમે તમારા આગાખાનીઓના પક્ષમાંના જેઓ ફરી આગાખાની ધર્મમાં ન જાય તેને માટે જામીનગીરી આપવા તૈયાર છો તે જણાવશો ? ને જામીનગીરી મુકશો ?

મંજુલા—કદિ તેઓ જાય તો નહિ.

શારદા—બહેન ગરજ શરી રહીને કદાચ જાય તો તમારા નવા મહાજનનું શું ભુપણ રહ્યું ? પછી તો તમારી કિંમત જેટલી હતી તેટલી કે તેથી પણ અધિક !

મંજુલા—ભાભી ! હદથી વધારે ન બોલો ! તમારા બગ—ભગતોજ હિંદુ મારે.

શારદા—બહેન જુલ થઈ માફ કરો ! પણ અમારા જેવા તો

ધર્મ દેહાંતે પણ બદલે નહિ અને વિધર્મીઓનો સ્પર્શે પણ કરે નહિ સમજ્યા !

મંજુલા—હવે જામ મારીને ભગતડા સંસર્ગ પણ રાખશે અને મંદીરના તેઓ દર્શન પણ કરશે કારણ અનેકાનેક સહીઓથી તૈયાર કરેલું વિરૂપિ પત્ર મહારાજશ્રી સમક્ષ રવાના થયું છે.

શારદા—મલે ! તેથી શું થઈ ગયું !

મંજુલા—આ વાત આટલાથી પતી નથી પણ એ વાતમાં મહારાજશ્રી પણ સંમત હોય એવું સાંભળ્યું છે.

શારદા—કદિ નહિ ! ધર્મના નેતા, ધર્મના રક્ષક, તેના ભક્ષક કદિ ન થાય; તેમ થાય તો બીજા મહારાજશ્રીઓ તેમને પૂછી શકે તો એમાં મહારાજશ્રીને પણ ધાગું સોંપવું બરે !

મંજુલા—આપો આપજે, મહારાજ માનશે. હવે એનું મંડળ વિશાળ થવા લાગ્યું છે. તેમની ન્યાતના કેટલાકોએ તો તેમની સાથે ભોજન પણ લીધું છે. મહારાજશ્રી કેટલાના દર્શન બંધ કરશે ?

શારદા—તેઓ સાથે ભોજન કરનાર દરેકના !

મંજુલા—ભાભી ! એ ધર્મગુરૂની આપખુદી સત્તાનાજમાના ગયા. હવે તો સર્વની મરજી તેજ ગુરૂશ્રીઓની મરજી સમજવી. સમજ્યાંને ?

શારદા—નહિ ! એ હું માની શકતી નથી કે તેઓશ્રી પણ આ વિચાર કમુલ રાખે.

મંજુલા—આજે તેમની ન્યાતના કેટલાક ગૃહસ્થોએ તેઓ સાથે ભોજન લીધું. તેમના દર્શન બંધ થાય તો કેટલાક સમય પછી તેમના સંસર્ગીઓ ભોજન લે તો તેઓશ્રી શું બધાના દર્શન બંધ કરી મોટી મંજુલામાં વૈષ્ણવોનો બલિષ્ઠકારક જે એ શું સંભવિત છે કે ?

શારદા—પણ અરે તમારા કહેવાતા નવા મહાજનના પક્ષકારોની સંખ્યા વધારે છે એ શા ઉપરથી કહી શકો છો બહેન !

મંજુલા—શું ! શા ઉપરથી ! અમારું નવું મહાજન જમાના પ્રમાણે ચાલનારું છે, નહિ કે તમારી માફક પૂછકું પકડીને ખેંચ્યામાંજ સાર જુઓ.

શારદા—શું જમાના પ્રમાણે ચાલ્યું ? અને શા શા દરાવા કરે એમ લાગે છે ?

મંજુલા—જુઓ પરદેશગમનનો સવાલ હતો તેની સર્વને છૂટ આપીને આ દેશની આબાદીનું પહેલું ખીકું ઝડપ્યું, તેને પરિણામે અન્ય શહેરના વણિકોએ પણ કંઈ ને પ્રાયશ્ચિત લીધું; ને જાતીમાં દાખલ થયા.

શારદા—એ તો જુના મહાજને પણ પરદેશગમનના સવાલમાં ધર્મ સાચવવા ધારે તો સાચવી શકાય એમ ધારી કયુલ્યું હતું, પણ, પરદેશગમન કરી આવી કેટલાકે વંશનું, જાતનું કે દેશનું દળદર શીટાડી દેશને ઉઘાગી કર્યો ?

મંજુલા—ભાભી ? અનેક દિવસના પરિશ્રમથી મેળવેલી દોલત ફક્ત ન્યાતની ચાર ઘડીની વાહવાહને માટે એક દિવસના ભોજનમાં વપરાઈ, બાળ બિચારા પાછળથી દેવાના દુઃખમાં દૂબે; એ સ્થિતિનો વિચાર કરી અઘરણી, મરણ અને ખીજા પ્રસંગોમાં ન્યાતના ફર દરાવાને અનુસરી કરવા પડતા ન્યાતવરા બંધ કરે ! એ શું ઝોલું ?

શારદા—ગરાબર, બહેન ! શ્રીમંત વધારે શ્રીમંત થશે. પણ માદ રાખજો કે સર્વ સંબંધ ન્યાતવરાને લીધેજ રહેલા છે. પછી તો કોઈ ફરકેજ નહિ અને સર્વ મુશ્કેલી એકનેજ શિર આવે. એ પણ

સુધારો ખાસો ! વળી નવું મહાજન જમાડવાની વાત ચાલે છે તે ખરી કે !

મંજુલા—અરેરે ! ભાભી ! તમે હજુ જુના તે જુનાજ વિચારના રહ્યા છો. છેવટના હરાવ તો હું તમને નહિ સંભળાવું. કદાચ તમે જેભાન પણ થઈ ગયો !

શારદા—નહિ જાહેન ! જરૂર નવા મહાજનના વરઘોડા સાંભળવા હું છાતીપર પથ્થર મૂકાશ. ચલાવો !

મંજુલા—ગરીબોના અનેક આળેડા વિદ્યા વગર મૂખે રાહી દશ-પંદર રૂપરડીમાં જીવન વ્યતીત કરતા; તેઓના લાભમાં પણ અમે, અજવાળું પાડીશું સ્કોલરશિપ કાઢી તેઓને વિદ્યામાં આગળ વધતા કરીશું ! વળી ગરીબ નિરાશ્રિત વિધવાઓના પોપણ ખર્ચનો પણ ખતોખત કરીશું

શારદા - હા ! આ હરાવો સૌરા છે; અને બપોલ પણ તમાંજ જળવાય છે.

મંજુલા - ન્યાતના ગણ્યા-ગાંધ્યા માણસામાંથી મુપાત્ર માણસો શાષતા મુશ્કેલ પડે, લોકો-માંકડુ ન વળગે, તે આળાઓની જિંદગી સુખડપ નીવડે તે માટે અમેજ બધાં બાણાવ્યહાર ત્યાં બેટીવ્યવહાર ને ઇચ્છાવરની છૂટ આપવા વિચાર કર્યો છે. તેથીજ ન્યાતના બધન શિથિલ થશે. મમલ્યા ભાભી !

શારદા હા જાહેન ! એ હરાવથીજ ગરીબોના ખચ્યાં લટકશે, શ્રીમંતો પારણામાંથી ઝડપાશે. જેથી નવું મહાજન રંકના આશિર્વાદ મેળવશે. રંક આળાઓ જિંદગી મુધી મેંણાં-ટોળાં સાંભળશે, અને આ કૃત્ય માટે પાછળથી જેઓના મા-આપે પોતાની ન્યાત છોડી

પારકા ન્યાતમાં કન્યાને સુખ આપવા ગયા, તેઓ પણ એ બાળાઓ તરફની પહેરામણી પામશે. કેમ બહેન ?

મંજુલા—ભલે ! તે ગમે તેમ હોય; પણ હવે કહેવાતા આગાખાની બધુઓને કે હમારા જેવા સુધારકોને ન્યાતની પરવા શી રહી ભાભી ?

શારદા—જે ગુસ્સો ન લાગે તો મારે જણાવવું જોઈએ કે મુંબાઈમાં થએલા આર્યન અધરહુડના ખાનામાં જમનારાઓએ મુંગે મોઢે પ્રાયશ્ચિત કરી તેની ન્યાતને સંતોષ આપ્યો, તેથી મહાજનને તે વાત તે તે ન્યાતોને પૂછી નહોતી. માટે છેવટે “જે ધરનો પરાણો ભૂખ્યો એસે” એ સ્થિતિ થશે ! સમજ્યા બહેન !

મંજુલા—ભાભી તમને તો સર્વમાં શંકા ? સાંભળો, ચોંકશો નહિ; હોં ભાભી ! આલ્પકાળમાં પરણી સંસારનું સુખ ભોગવવાના કાળમાં તેથી દૂર રહેતી અભાગી બાળા ખૂણામાં બેસી આંસુ પાડે, શુભ પ્રસંગોથી દૂર રહે, પોતાની બેનપણીના સુખ જોઈ મનમાં બળે, રાંડ ! રાંડ ! કહી દુનીઆમાં વગોવાય. અરે ! તેઓપર કુશંકા જાય; અને જીવાનીની દિવાનીમાં કદાચ બેરવાઈ, કૂળની મોટાદ સાચવવા, બાળહત્યા કરે; વગેરે દુઃખોનો વિચાર કરી અમારા નવા મહાજન વિધવાવિવાહની પણ છૂટ આપવા વિચાર રાખે છે ભાભી અને આવા ઉમદા દરાવોથી અનેક માણસો અમારાં સામેલ થાય છે. દિવસે દિવસે સંખ્યાબળ વધે છે; અને તમારું અધારાના આવરણમાં ઘેરાયતું જીવનું મહાજન પ્રતિદિન ઘટે છે એ નિશ્ચય સમજજો !

વેરાઉ લાકડા, સાકા
વાંસ વગેરેના

વેપારી.

જેશંકર તુલજીરામ માંડવીકર.

જુનો દરબાર (હોસ્પીટાલ પાસે)

સુરત.

અમારે ત્યાં બારણાના ચોકડા, અછોલા,
પાટીઆ, દાદગે, વગેરે વેરાઉ
તમામ માલ મળશે.

(એકવાર આવી ખાત્રી કરો.)

શંકર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.

ઠે:-ચૌદાના પુલ ઉપર ટાંકી પાસે સુરત.

તરે ત્યાં કાર્ડ, કલેક્ટ્રી, નોટપેપર, હાંટગીલ, રસીદખુક,
વગેરે તમામ જાતનું છાપવાનું કામ તદ્દન નવા ટાઈપ
ના નવી ડીઝાઈનોમાં ચોખ્ખું સફાઈદાર મનગમતું વાચદાનર
કરી આપવામાં આવે છે.

માલે:-(રાવ) નારાયણ એલ. ખીકરા.

